
Hekimlerin Beslenme Konusundaki Görüş ve Sorumlulukları

«Ulusal Gıda ve Beslenme Plânlama» Seminerinde Türk Tabipleri Birliği adına yapılan tebliğ.

Dr. Erdal ATABEK

Türk hekimlerinin «Halkın Beslenmesi» sorununa ilgi duymaları yeni değildir. Ancak, uzun yıllar bu ilginin hekimlere başvuran hastaların hastalıklarıyla ilgili olan diyet yöntemleriye sınırlı kaldığını görüyoruz. Gerek beslenme sorununun sosyal bir olgu oluşu, gerekse beslenmenin çeşitli etkilerinin sosyal yönü, son 10-15 yılda dikkatleri daha çok çekmiştir. Giderek, Türk Hekimlerinin ülkedeki beslenme sorunlarına ilgilerinin arttığını, bu konudaki verileri yorumlayarak yeni arayışlar içine girdiklerini, yeni öneriler geliştirdiklerini görüyoruz.

Hekimlerin «Halkın Beslenmesi»ne duydukları ilginin nitelik değiştirmesinin nedenleri vardır. Bu nedenlerin başında, geleneksel tıp eğitiminin bireyci açıdan hastalıkları ve hastalıkların iyileştirilmesini öğreten karakteristiklerinin değişmesi isteklerini buluyoruz. Geleneksel tıp eğitimi, hasta bireyleri konu olarak ele alan, hastalıkları anlatan, tıp bilimini bu açıdan yorumlayan bir özellik taşıyordu. Kuşkusuz böyle bir tıp eğitiminin «beslenme»ye bakışı da, çeşitli hastalıklarda yenecek ve yenmeyecek besinler açısından, özetle «diyet» açısından oluyordu. Beslenmenin sosyal bir olgu olarak görülüşü, tıp eğitimine «Toplum Hekimliği» eğitiminin katılmasıyla gerçekleşmiştir. Daha bu konuda yapılması gereken çok şey vardır. Ancak halkın beslenmesinin yaygın bir toplum sorunu olduğu görüşü, bugün tartışılmadan kabul edilmektedir. Böylece, tıp eğitimi, ne ölçüde «bireyci açıdan tıp» eğitiminden «sosyal açıdan tıp» eğitimine geçerse, beslenme sorunu da o ölçüde artarak önem kazanacaktır.

Hekimlerin «Halkın Beslenmesi» ne duydukları ilginin artmasına, soruna daha geniş bir açıdan bakmalarına yol açan bir diğer neden de, sağlığın artık sadece iyileştirici tıp hizmeti olmadığı, tersine daha büyük oranda «koruyucu hizmetler» üzerinde geliştiğinin daha iyi anlaşılmasıdır. Böylece hekimler hastalarına geleneksel eğilimlerin açısından bakmak yerine, insan sağlığını bir bütün olarak kabul eden

çağdaş bir açıdan bakmaktadırlar. Böylece, sağlığı korumanın son derece önemli, birincil bir tıp hizmeti olduğunu kabul ederek, bu alanda beslenmenin yerini bilimsel açıdan değerlendirmek, hekimlerin yeni eğilimlerini yansıtmaktadır.

Hekimlerin «halkın beslenmesi» ne duydukları ilginin nitelik değişmesine yol açan belki de en önemli neden, beslenmenin halkın içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik durumun doğrudan sonucu olduğunun anlaşılmasıdır. Böylece beslenmenin yanlışlıkları, eksiklikleri ve sağlık üzerindeki kötü etkileri, temelde halkın içinde bulunduğu sosyo - ekonomik yapının ürünü olduğu içindir ki, giderilemez, değiştirilemez bir nitelik taşımaz. Tersine, halkın yanlış, eksik, sağlık üzerinde kötü etkiler yapan biçimde beslenmesi, konunun ulusal düzeyde çözümlenmesi amaçlandığı zaman düzelecek bir nitelik taşımaktadır.

Bütün bu nedenlerden ötürü, Türk hekimlerinin «beslenme sorunu» ilgileri artmış, bu ilgi toplumsallaşmış, sağlık sorunu içindeki yeri önem kazanmış, giderek «beslenme sorunu» tek başına sağlık sorunu olmaktan da öte, ülkenin içinde bulunduğu sosyo - ekonomik yapının bir göstergesi durumunu almıştır.

Gerçeklerin Düşündükleri

«Türkiye'de Beslenme» konulu araştırmanın beslenme sorununda çok önemli bir yeri olduğu, bu alanda yapılacak çeşitli çalışmalara ışık tutucu niteliği açıktır.

Araştırma verilerinin de gösterdiği gibi, **Türkiye'de temel besin ekmek ve buğday ürünleridir. Günlük ortalama olarak tüketilen kalorisinin yaklaşık % 44'ü ekmekten, genel olarak % 58'i ise tahıllardan karşılanmaktadır. Süt ve süt ürünlerinin total kalori içindeki payı % 4.9; et, tavuk, balık ve yumurta gibi diğer hayvansal besinler toplamının sağladığı enerji payının ise % 6.3 olduğu görülmektedir.**

Bu gerçek, yani, Türkiye'de temel besinin tahıl ürünleri olduğu gerçeği Kalkınma Planlarına da girmiş ve düzeltilmesi gereği belirtilmiştir.

Gene, araştırmanın hayvansal protein tüketimi ile ilgili bölümünde çeşitli dağılım dengesizlikleri saptanmıştır. **Ulusal olarak çok düşük düzeyde (tüketici ünite başına günde 10 g. ve daha az miktarda) hayvansal protein tüketen aile oranı % 26.7 gibi çok yüksek miktardadır. Köylerde çok düşük düzeyde hayvansal protein tüketen aile, büyük şehirlerdekinden 4-5 kat daha fazla orandadır. Doğu Anadolu bölgesi dışındaki bölgelerin köylerinde düşük düzeyde hayvansal protein tüketen aile oranı özellikle yükseklik göstermektedir. Doğu Ana-**

dolu'da süt ve yoğurt tüketiminin köylerde bir miktar fazla olması nedeniyle hayvansal protein tüketimi köylük yerlere oranla biraz fazladır.

Aile kalabalıklığının da beslenme üzerinde olumsuz etkiler yaptığını, özellikle büyük şehir ve şehirlerde hayvansal protein tüketimini daha olumsuz düzeye getirdiğini araştırma ortaya koymaktadır.

Araştırmanın en önemli verilerinden başlıcası, gelir gruplarına göre besin tüketim düzeyindeki saptamalardır. **Gelirle ilişkili olarak tüketim miktarında en yüksek düzeyde değişiklik gösteren besinler, et, tavuk, balık ve yumurta gibi hayvansal kaynaklı besinlerdir. En alt gelir grubu ile en üst gelir grubu arasında bu besinler tüketimi bakımından 4-5 kat fark vardır. Süt ve peynir tüketimi de gelir artışıyla paralel olarak artmaktadır. Gelir arttıkça ekmek ve buğday ürünleri tüketimi azalmakta, pirinç tüketimi ise artmaktadır.**

Sadece bu veriler alındığı zaman bile, ülkemizde beslenmenin özellikleri ortaya çıkmaktadır. Bu özellikler:

1. Ulusal düzeyde beslenmenin büyük ölçüde tahıl ürünlerine dayalı olduğu, hayvansal ürünlerin olması gerekenden daha az tüketildiği,

2. Tüketimin ulusal düzeyde büyük farklılıklar gösterdiği, bu farklılıkların köylerde, kırsal kesimde yaşayanların aleyhinde olduğu, aile kalabalıklığının beslenmeyi olumsuz yönde etkilediği,

3. Besin tüketiminin ve beslenmenin; ekonomik durumla doğrudan ilgili olduğu, alt gelir gruplarında yaşamının öncelikle hayvansal protein tüketimini, sonra da diğer besin maddelerini etkilediği, böylece alt gelir gruplarında büyük ölçüde tahıl ürünleriyle beslenme sonucunu doğurduğu, biçiminde belirlemektedir.

Kuşkusuz ülkemizde beslenmenin bu özellikleri sadece erişkinleri değil, çocukları da, özel bir dönem olan kadınların gebelik dönemini de etkilemektedir. Böylece gebelik dönemindeki kadınlar, sonraki dönemde çocuklar etkilenmekte, insanların daha ilerdeki yaşamlarının sağlık koşulları çok öncelerden başlayarak beslenmeyle değişmektedir.

Bu olumsuz etkiler bir yandan çocukların gelişmeleri, büyümeleri, daha aktif olmaları, yaşamda başarı sağlamalarını etkilerken, diğer yandan birçok hastalığa da direnci azaltmaktadır. Türkiye'de beslenme bozukluklarının gerek çocuk gelişmesiyle, gerekse çocuklukta ve erişkinlikteki hastalıklarla ilişkisini belirten çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların da ulusal ölçekte bütünleştirilmesi, genişletilmesi büyük yararlar sağlayacaktır. Böylece bir yandan besin tüketiminin özellikleri belirlenirken, diğer yandan bu özelliklerin yol açtığı sağlık sorunları gözler önüne daha iyi serilecektir. Ancak bebek ölümlerine

yol açan çeşitli hastalıkların böyle kötü sonuçlara varmasının kökeninde yatan nedenlerin başlıcasının kötü, hayvansal proteinden yoksun beslenme olduğu bilinmektedir.

Beslenmeyi etkileyen faktörlerin önemli birinin de eğitim olduğunu görüyoruz. Gerçekten de eğitim düzeyi ile beslenme biçimi farklılıklar göstermektedir. Bazen ekonomik değeri olmayan bir «su verme» olayı bile önem kazanmaktadır. Ancak, eğitim düzeyinin de, sosyal ve ekonomik durumla ilişkisi gözönüne alınırsa, konunun temelde ayrı olmadığı anlaşılmış olacaktır.

Çözüm Önerileri

Yanlış ve eksik beslenme sorununun ulusal düzeyde taşıdığı özellikler dikkate alınır, çözümlerin de aynı özellikleri taşıması gereği ortaya çıkacaktır. Böylece bir yandan ülkedeki besin maddeleri üretimi, diğer yandan tüketimi etkileyen çeşitli koşullar (kırsal bölgede yaşama, aile kalabalıklığı gibi), en önemli olarak da gelir düzeyine bağlı farklılıkları çözümleyici önlemlerin alınması zorunludur.

Bu çapta önlemlerin alınması gereği, Devlete önemli görevler yüklemektedir. Bir yanılla üretimin, diğer yanılla tüketimin planlanması ancak Devlet gibi bir gücün organizasyonu ile gerçekleşebilir. Nitekim Anayasanın 52. maddesi de halkın gereği gibi beslenmesinde Devlete görev vermiştir.

Devletin, halkın beslenmesindeki görevleri sürekli, çok yönlü ve yeterli olmalıdır. Ancak, Devletin böyle bir göreve sahip çıkmasındaki ivmenin doğru, güçlü ve sürekli olmasını sağlayacak olan, halkın beslenme sorununa sahip çıkmasıdır. Bu durum, bir yanılla yönetimin demokratikleştirilmesini, diğer yanılla da halkın, işçinin, kısaca tüketicinin örgütlenmesini, bu örgütleri yoluyla beslenme sorununa sahip çıkmasını zorunlu kılmaktadır. Tüketicilerin örgütlenmesi, varolan kitle örgütlerinin, sendikaların, meslek kuruluşlarının beslenme hakkını hayata geçirmek üzere çalışmaları Devletin görevini yapması için itici, zorlayıcı bir etki yapacak, bu etkiyi sürekli kılacaktır. Yönetimin demokratikleştirilmesi, Devletin bürokrasi içindeki çıkmazlarını aşabilecek bir yönetim yapısını kolaylaştıracaktır. Böylece devlet, halkın beslenmesi için gerekli önlemleri alma görevini yerine getirmede daha girişken, daha yükümlü olurken, halk da beslenme hakkının gereklerini daha iyi bilerek istemde bulunacak, bu istemlerinin yerine getirilmesini sağlayıcı girişimleri sürdürecektir.

İşte konunun bu yanı, halkın örgütlenmesine, işçilerin sendikalaşmasına, meslek kuruluşlarına dikkati çekmekte, varolan örgütlerin bu konudaki yükümlülüklerini ortaya koymaktadır.

Devlet içindeki örgütlenme de, konunun özellikleri nedeniyle bir Bakanlıkta aşımlıdır. Sağlık, Gıda-Tarım ve Hayvancılık, Ticaret Bakanlıkta gibi çeşitli Bakanlıkların, Devlet Planlama Teşkilâtının konuyla doğrudan ilgili olması nedeniyle, beslenme sorunu Başbakanlık düzeyinde bir Devlet örgütlenmesine gereklilik göstermektedir. **Başbakanlık düzeyinde bir örgütlenme, sürekli çalışacak bir «Ulusal Beslenme Konseyi» biçiminde bir danışma kuruluyla güçlendirilir.** Bu konseye, Üniversiteler, konuyla ilgili meslek kuruluşları olarak Türk Tabipleri Birliği, Türk Veteriner Hekimleri Birliği, üyelerinin beslenme hakkını koruyacak olan işçi sendikaları ve gerekli demokratik kitle örgütleri katılmalıdır. Böylece, demokratik ve bilimsel bir platformda sürekli görüşülecek olan beslenme sorunu, ilgili bakanlıkların koordinasyonuna olumlu katkılar sağlayacaktır.

Beslenme sorununun önemli konularından birisi, besin maddelerinin üretimidir. Besin maddelerinin, özellikle hayvansal protein kaynaklarının ulusal düzeyde yeterli ölçekte üretilmesi konunun en önemli noktalarından birisidir. Bu konu, üretimin tüm sorunlarını gündeme getirmektedir. Bugün, besin maddelerinin üretimi, bütünüyle pazar ekonomisinin kurallarına bağlı bulunmaktadır. Pazarlama ve satış kurallarının gereği olarak hangi besin maddesi ne zaman ve nerede en yüksek değeri elde ederse, üretim buna göre yapılmaktadır, dağıtım buna göre yapılmaktadır. Bu durum, kapitalist ekonomi kurallarının doğal sonucudur. Onun içindir ki, üretici kırsal kesim, tüketici kentlerden daha az hayvansal besin maddesi tüketmektedir. Hayvan yetiştiren bölgeler bu hayvanların etlerini yemekte, onu satmakta, ancak süt ve ürünlerinden yararlanabilmektedir. Karadenizde balık tüketiminin bir oranda diğer bölgelere göre fazla olması, balığın pazarlama güçlükleri nedeniyle elde edildiği yerde tüketilmesindedir. Eğer satıldığı takdirde daha fazla gelir getirirse bu bölge de balık yiyemezdi. **Görülüyor ki, üretimin doğru biçimde yönlendirilmesi için öncelikle besin maddelerinin «en çok fiyatı verenin hakkı mı?» yoksa «yaşayan herkesin hakkı mı?» olduğunu saptamak gereklidir. Biz, besin maddelerinin «yaşayan herkesin, yaptığı işe, harcamak zorunda olduğu kaloriye, büyümek ve gelişmek için gerekli oran ve miktarlarda hakkı» olduğunu belirtiyoruz ve üretimin bu ilkeye uygun ölçekte yapılmasını öneriyoruz. Besin maddelerinin üretimi, satınalma gücünün belirleyici özelliğine göre değil, yaşayan ve ileride yaşayacak olan insanların tümünün hakkı olarak planlanmalıdır.**

Bu besin maddeleri üretiminin planlamasının teknik özellikleri kuşkusuz bu konuşmanın konusu değildir. Temel ilke, doğru olarak saptanınca çocuklara, erişkinlere, hastalara, yaşlılara gerekli miktarların ulusal ölçekte nasıl üretileceği doğru verilerle bulunacaktır. An-

cak böyle bir temel ilkeyle ve bu ölçekte bir üretimin Devlet eliyle planlanması gerektiği, üretimin başlangıçta boşluklarının, giderek artan oranda diğer bölümlerinin de Devlet eliyle yapılmasının gereği ortaya çıkacaktır. **Bu, özetle besin maddeleri üretiminin Devlet eliyle planlanması, giderek Devlet eliyle yapılması demektir.**

Dağıtım ve pazarlama sorunları temel ilkeye göre değişik biçimlerde ele alınacaktır. Bugünkü besin maddelerinin üretim ve tüketim biçimi böylece sürecekse, dağıtım ve pazarlama sorunu, bugünkü duruma yardımcı olmak olur. Ama, **Devletin planlama ve üretim fonksiyonu işlerlik kazanırsa dağıtım ve pazarlama da buna uygun bir fonksiyon kazanacaktır. Bu fonksiyon, «en çok parası olana» göre değil, «en çok gereksinme duyana» yönelik bir biçim olacaktır.**

Kuşkusuz, kanunun en önemli bölümü de tüketimin planlanmasıdır. Bu durum da, çözüm bölümünün başında ortaya koyduğumuz temel ilkeye göre değişir. **Önerimiz olan «beslenme yaşayan ve yaşayacak olan herkesin hakkıdır.» ilkesi kabul edilirse, çocuklardan, güçsüzlerden ve yaşlılardan başlamak üzere herkesin; kalorisi, hayvansal proteini ve ölçüleri tam olan besin maddelerini tüketmesini sağlayacak bir tüketim planlaması yapılmalıdır.** Burada, konunun çözümünü kolaylaştırıcı çeşitli alışımlar bulunabilir. Belirli gelir düzeyinin altında yaşayanlara Devletin doğrudan besin maddeleri dağıtımı, indirimli besin maddeleri satışı gibi çeşitli yollar temel ilkeyi sağlamada aşamalar olabilir. Kırsal kesimde köy kooperatifleri, kentlerde işçi sendikaları tüketimin planları biçimde yürütülmesinde düzenleyici, belirleyici etkinlikler gösterebilirler.

Ancak «ucuz besin maddesi» kavramının bugünkünden değişik yorumlanması gerektiği açıktır. Bugün «ucuz» sözcüğü, daha çok kentlerdeki pazarlarda satılan maddeler için kullanılmaktadır. Oysa, bu yolla gerçekte bir belirli ucuzluk her zaman söz konusu değildir. Daha çok düşük kaliteli maddelerin fiyatları ucuz olmaktadır ki, bunun da gerçek bir ucuzluk olmadığı açıktır.

Üretimin ve tüketimin ülkemizdeki en önemli sorunu, üreticinin de, tüketicinin de aleyhine işleyen bir aracı mekanizmanın besin maddeleri satışına etken olmasıdır. Liberal ekonominin kuralları gereği gelişen bu aracı mekanizma, kolayca etkisiz duruma getirilememektedir. Çünkü, dağıtım ve pazarlama yöntemleri bu kesim tarafından uygulanmaktadır.

Devlet eliyle üretilip dağıtılmayan besin maddelerinde bu mekanizmaların ortadan kaldırılması çok güçtür, yerine çeşitli mekanizmaların konulmasını gerektirir.

«Ucuz besin maddesi» kavramına kâr amacı gütmeyen üretilip tüketilen besin maddeleri anlamında bakmak gerekir. Ancak, bu il-

keye uygun bir üretim ve tüketim içindeki besin maddeleri gerçekte «ucuz» olabilir.

Son çözümde, besin maddelerinin tüketimi ve buna bağlı olarak üretimi ülkemizin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapının ürünü olduğuna göre, «kâr amacına» değil de, «halkın gereksinmesine göre» çözüm de, bu yapının değişmesine bağlı kalacaktır. Halkın beslenmesi sorununun, «temel sosyo-ekonomik yapının değişmesinden soyutlanacak bir çözümü olmayacaktır. Ancak, böyle bir yapı değişikliği gerçekleşmeden de aşamalarla alınacak önlemler ve tüketiciler kazanımları vardır. Bunlar da, Devletin «halkın beslenme hakkı»ndaki yükümlülüğünden doğmaktadır. Kuşkusuz, **Devletin bu görevini yerine getirmede köy kooperatiflerinin, işçi sendikalarının, demokratik meslek kuruluşlarının, demokratik kitle örgütlerinin önemli görevleri vardır.**

Türk hekimlerinin halkın beslenmesi sorunundaki düşünceleri ve yükümlülükleri de, önemi artan, boyutları ulusları aşarak uluslararası bir nitelik kazanan beslenme sorununda «halkın beslenme hakkı»nı bilimsel bir doğru olarak ortaya koymak, bu alandaki etkinlikleri sürdürmek, sorunun çözümüne katkıda bulunmaktır. Türk Tabipleri Birliği olarak yıllardan beri yapmaya çalıştığımız da budur.

Hepinize saygılar sunarım.

